

Heeraa Hambbalaashuwa

Leveled

Wolayttatto Doona

Ha gujo nabbabo maxaafay Yuu Essi Eyidiyappe (USAID) beettida miishshaa maaduwaa Seev Ze Childdirenee (Save the Children), Luxettaa Moconaynne Tohossa Dalgga Manttiya Luxettaa Beeroy issippe hashetin giigidi attamettidaagaa.

2009 M.L.

The CC By license lets others distribute, adjust, and build upon this work, for free or commercially, as long as credit is given to the original creation. However, any changes from the original must be indicated.

For more info please refer: <https://creativecommons.org/licenses/>

Heeraa Hambbalaashuwa

Kifilee 4

Saaminttay I

Leveled

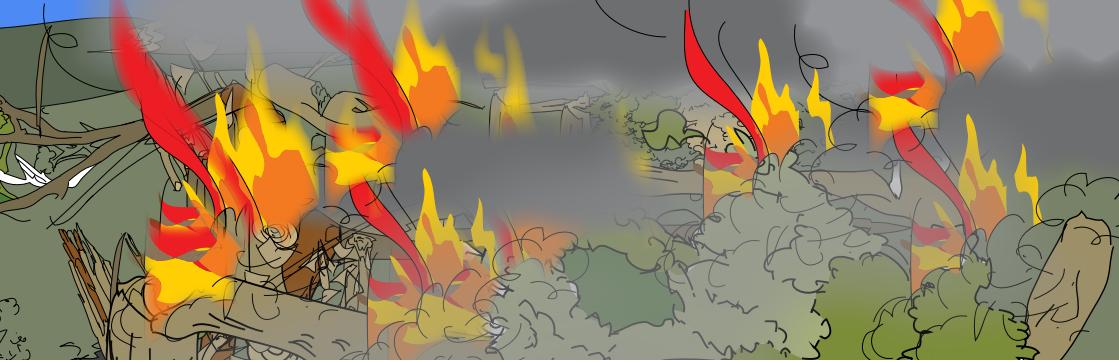

Luxissiyageetussi Kaaletuwa

Naati nabbabuwa doommanaappe kase misiliyanne huuphe yohuwa bessidi nabbaboy odiyoba malana mala oychchite. Nabbabi simmidi wurssettan de'iya oyshata zaarana mala oottite.

Nabbabuwappe kasetiya Mali be'o Oyshaa

Ha huuphe yohuwanne misiliya xeelliyo wode kaalliya nabbaboy aattiyo kiitay ayba gaada oppay?

Shemppuwa 1: Heeraa Hambalaashuwa

Heeray kase dola meretaappe laamettidi beni wurccidi xiiridi immiyo haggaazaa imuwa guyye ekki ekkidi haggaazaa lee'issoosappe keehi gam"iis. Hagaa keena gaanawu danddayettena adussa wodiyakka takkiis. Gidoppe attin asaa naati, "Laa hagee biittay waanidee zerobay tokkobay, cahay carshshay beniigaa mala murutaa hekko hey giidi immenna.

Laa hagee iray waanii wodiya naagidi bukkenna woykko bukkidikka wodiya aattenna. Laa hagee ayba palabee bonee balggoy beniigaattuwa giiga wodiyen kayatenna. Woykko laa hagee away waanidee tamaadan eexxidi? Laa hagee guulee waanii tulla boniyan gorddidi?" gi giidi de'uwa bolli yiida laamiya hadan denttidi issoy issuwara haasayishin siyeettees.

Hara baggaara, “Gotiya qassi ha caljo balguwan aybee ehiiday? Hagee carkkoy waanii benippe dummatidi balggo hombpii, bone meeggi?” gi giidi maalalettidi issoy issuwara haasayidi oorattabi yiis giidi aadhdhees. Gidoppe attin hagee ubbay asaa naati bari kushiyen ehiido metuwa gidiyogaa akeekiday woykko akeekanawukka koyyiya issi urakka demmanawu danddayettenna.

Ya heeri biin ha heeran gayttin hara biitti biin ubba sohuwan gayttiyo asi haasayiyogee asaa akeekaa guuttatettaa bessees. Cimaara naatuwaara maccaa asaara attumaara issippe pee'yo wode heeran hanettiyabaabaa haasayiyobay dumma dumma. Hegeekka darotoo kuuyettiiddi asay haliyobaa baliyobaa hassayissidi hagaa waatanee, waatidi giigissanee? giyabaa denttiyo hanotaana gidenna.

Woykko asay hachchi hachchi bari heeran poliiddi de'iyobaa aybanne qexe geennaagaa bessiyo hanotaana. Asaa naati oliiddi denttiiddi, bookkiiddi shoddiiddi, qeexiiddi buuriiddi, xiiriiddi xuuggiiddi, cuwayiiddi baanayiiddi, bullayiiddi tullayiiddi pee'iyobaa qofa giddo gelissiyaba gididi siyettenna. Ubba yohoy muleera keehippe maalaaliya hanotan aadhdhi wodhdhidi luxida asay luxibeennaageekka ha hanotaa akekiyaba milatenna.

Murutay xayin giyay al"idoogaa away iray iissin dibabiya tookkidoogaa, meeguwassi bullukkuwa, koforttaa maayidoogaa haasayiyogee siyettees. Hagaa heeran woray qeexettiyyogaa, hini heeran biittay meecettiyyogaa, hefinttan xiixinttay xuugettiyyogaa ambbaa heeran kaameenne paabirkkay cuwattiyogaa, ha metuwassi gaaso giidi qoppenna. Wooqqanawu danddayenna miiriqatuppe pesttaaliyanne shaama maayuwa curqqaa, goomaa duuxaa, kokkobbiya me'uwa, jarkkaaniya kon"aanee hegeeta milatiyabata oliyo sohuwa erennaagaa ooni hassayii?

Woykko oliya uraa aggerkketi laa geennaagaa bari moorodan qoodiyay issoykka beetennanne siyettenna. Wooqqiya miiriqata gidinkka maaray mankkay de'iyo hanotan issi sohuwan kuuridi woqqissidi musissidi osha oottiyo hanotay beetennaagee geeshsha. Hegaadan oottidi biittaa araddatettaa naagiyo hanotan guyye go'ettiyogaa erennaagaanne yootettiyo wodekka akeekidi siyennaagaa bari moorodan ammanidi ekkiyabaa demmaniaagee tira baaxe. Ay odidi ay agganee issuwa odidi hara agganee gin erettenna hanotan undduwaalobay de'ees.

Qassikka ubba xaaxi woothan hanotan wodee laamettiis beniigaa mala gidenna giyo haasayay siyettoosappe mata wode gidenna. Muume kuushshan asaa nagaray darin Xoossa hanqtoy biittan gukkiis giishin siyettiyogeeekka beegoti baynna qofa gidiyogee mulxxa geeshsha. Hegee bessiyogeeekka darotoo asay heeraa naagoy koshshiyogaa erennaagaa xalaala gidennan barina xeellenna giyo qofaa boxoonissees.

Shemppuwa 2: Yaanin Gaasoy Aybee?

Ha qommoppe doommidi yootiyo meretaa laamiyawu saynise eray giyobay de'ees. Murutaa guuttatettawunne carkkuwa laamiyawu gaasoy heeraa hambalaashuwa. Heeraa hambalaashuwan hashetiya woykko aawatiya naa"u yarati de'osona. Hambalaashuwan meretaa laameenne qaattay ehiyo naaqua wa bolli asaa naatu basoykka keehippe aahonne gitaa.

Miiriqaa bessenna sohuwan oliyogee, wooqqenna miiriqata shiishshidi xuugennaagee, bari heeraabay barina xeellennabandan qoppiyogee asaa meto. Ha miiriqatuppe usakka wooqenna miiriqata maaray mankkay de'yo hanotan issi baggi zaaridi sohuwa oyttennaageekka asaa mooro. Mittaa bessennabawu buttidi biittaa di'uwan meecissiyogee, teqqiyabi baynna sohuwan, buuraa qeexidi xuuggiyo cuwan carkkuwa mooriyogekka asaba.

Karbbox monoo okisaydiya geetettiya allaga carkkuwa medhdhiya xiixinttaa xuuggin asay shemppiyo carkkuwa mooroy ooppe pultti? Ambban de'iya paabirkkaappe, kaamiyappenne dumma dumma maashinetuppe cuwaa tullayidi asaa shemppuwa tucciyay oonee? Oonikka ayfiya qilimmidi zaariyakkonne ha oyshaassi asaa gaanaagee attennaba. Hegaa ubbaa qoppiyo wode asaa naati oona qohiyonaa giyo oyshay denddiyogee teqqaanawu danddayennaba.

Oyshaassi zaaroy asaa naati banttawukka erenna hanotan bantta xallaa gidennan biittan de'iya shemppuwa ubbaa qohoosona giissiyaba. Hegaa giishin ubbabaa daafan yeggiyo hanotan morkketettan qaaxxiiddi de'oosona giyaba gidana danddayees. Hegee asi medhdhiyo heeraa danuwa gidiyo wode hara baggaara qassi meretay bari huuphe ehiyo dumma dumma hambbalaasho hanotaa gattidi oyqqees.

Shemppuwa 3: Hambalaashuwassi Mereta Gaasota

Hambalaashuwassi mereta gaasotuppe amaridaageeti biitta giddoppe xuqqiya tamaa, gotiya, xaragaa, bakiteeriyanne hegaa milatiyabata. Hageetu heeraa hambalaashuwan hashetoy guutta gidennaba. Biitta giddoppe xuqqiya tamay kochchooro biitta garssan tucetti tucettidi penttiya tama gidiyogee geeshshaba. He tamay biittaa wolqqaappe aadhdhidi xuqqidi pude kiyiyo wode appe kiyaya bidinttaynne gorddan takkida karetta cuway heeran de'iyabaa qohees.

Hegee asaappe biidi geeshsha carkkuwa shemppiya hara meretaa gakkanawu tuccidi suure shemppuwa ha qaalaassi qoncce birshshettay imetto moori aadhdhees. Yaatin asaa naatu bolli payyatettaa metuwanne, mittaa maataa bolli dichchaa guyye atettaa metuwa gattees.

Hara baggaara qassi goteekka biittaa bollaaninne asay shemppiyo carkkuwa bollan gattiyo qohoy hegaa keena gaanawu danndayiyoba gidenna. Gotee bari eeshshan erettiyyoy baanaa maalaaliya xoqqatettan pereggidi pude denttiyogaana gidiyogaadan ekkidi denttiyo baanan asay shemppiyo carkkuwa moorees. Qassi baanaykka denddiyyoy biittaappe gidiyogaadan biittaappe bollaara de'iyanne mokkidi lo"o murutaa immiya aradda biittaa denttidi efirrgiyogan biittaa ladatettaa kaalettees. Xaragaykka heeraa hambbalaashiya hara mereta dano gididi erettoosappe keehippe gam"idaba.

Mereta hanota giissiyabay tamay asi erin erennan denddanawu danndayiyaba gidiyogaa. Xaragay waanidi heeraa hambbalaashii giikko kojuwan irxxa carkkuwa medhdhidi heeraa woppissiya mittaa xuuggidi mirrgiyogaana. Naa'anttoy qassi biitta giddoppe xuuqqiya tamay medhdhiyo karetta cuwaappe guuxxenna cuwan heeraa kammidi asay shemppiyo geeshsha carkkuwa hambbalaashiyogaana gididi erettees.

Cariyan wooqqidabaykka heeraa carkkuwa mooranawu danddayiyogaadan macaraa eranchchati geeshshidi qonccissoosona. Cariyan wooqqiyabatu bolli muletoo haattinne pulttoy xayi erenna. Hegee xayenna gishshawu mulebay pude poridi xeellanawu iitiyanne sheneyiyabaa medhdhiyogaappe haray away kiyiyo wode mitten geetettiya gaasiya medhdhidi heeraa xuuggees. Hegaa xalla gidennan dumma dumma qommo bakiteeriya medhdhidi heeran dumma dumma harggiya woraajjiya kaalettes.

Hageeti mereta hambalaasho qommotuppe amaridaageetappe attin xeesettinne boshettibeennaageeti corati de'ooosona. Bakiteeriya danuwa xeelliyo wode ayfiyan beettennaba gidiyogaappe denddidaagan asaa naati barina naagettanawu bessiya ogeekka keehippe barchcheyiyaba. Waanidi barchcheyii giikko asay kushiyani oyqqiiddi pee'iyobay keehippe cora gidiyo gishshawu issuwa oyqqi simmikkokka akeekennan haraa oyqqiichchiyo gishshawu hassayawu metees.

Bakiteeree shemppiyo carkkuwankka de'iyo gishshawu shemppiiddi naagettiyo ogee baynnaagee hara barina danddayida barchcheyiya oge. Diccida biittaa asay carkkuwappe shemppiyo wode yiya bakiteeriya teqqanawu siiriyanne doonaa kammiyobaa go'ettoosona. Hegeekka he biittan ha allaalliya polanawu injjetiya hanotan giigidi giyaara ubban bayzettiya miishsha gidiyo gishshawu hiyyeesay duree shammidi go'ettanawu danddayiyoba. He miishshaykka asay shemppiyo carkkuwara walakettidi yiya bakiteeriya gidin cuwaan harqqidi geeshsha carkkoy asaa siiriyana gelanaadan oottidi maaddees.

Gidoppe attin diccibeenna biittatun leemisuwassi nu biittan hegaa malabay baynna gishshawu meezeetibeenna. De'iakkokka asay meezee baynnaagee tuccees woykko suure shemppisenna giidi go'aa bolli peeshshees gaanawu darin otorssenna. Hegeekka aybin erettii giikko issi issi aakime keettan de'iya hegaa mala miishshaa aakimetii woykko narsseti go'ettanawu shenetyogaana.

Shemppuwa 4: Hambalaashoy Gattiyo qohuwa

Heeraanne carkkuwa hambalaashuwa gaasuwan biittaanine asaa kochchaa bolli zawi baynna qohoy gakkees. Hegaappe koyruwa ekkiyagee asaa payyatettaa bolli yiya metuwa. Asay shemppiyo carkkuwa suuretettay asaa naatu adussa wode payyatettawu gophphe gididi erettees. He gophphe gidiya carkkoy hambalaashettikko asa bollan shemppiyo tuubbotu harggiya kaalettes.

Hegeetikka asimiya, qufiyanne sheenuwa milatiyabata gidoosona. Naa''anttoy qassi xaa'attiya shemppotu qaxuwaa gididi erettees. Xaa'attiya shemppota geetettiyaageeti sa'aa bollan de'iya yelettiya, dicciyanne hayqqiyabta. Hageeti issoy medhdhiyo heeraa mooriya miishshaa haray miidi go'ettirggidi, issoy mooriyobaa haray giigissidi heeraa duussay moorettenaadan loyttidi naagoosona.

Leemisuwassi asay mehee pude shemppiyo xuugettida carkkoy heeraa hambalaashennaadan mittay duge shemppidi asaa naatussi go"iya payya carkkuwa medhdhees. Issi do'ay oshidi shee'idi heeraa mooriyo wode hara do'ay miidi laaccidi heeray moorettennaadan denttirggidi naagees. Issi do'ay hayqqidi wooqqidi heeraa xinqqettiyo wode hara do'ay qassi mirggidi heeraa sawuwa zeerees.

Hegaa giyogee xaaxi waixin issoy issuwara xaa'attidi woykko hashetidi heeraa sarotettaa issi baggi baqqennan naagoosona giyogaa. Heeray hambalaashettin miyo maatay mittay xayin meheti aggidi baqatiyogee asaa naatu aquwa bollan dumma dumma metuwa gattees. Hara baggaara hagaadan hanoy toophphiya milatiya zannaqan darobaa shiishhiya biittawu kawushhabadan xeelettes. Gaasoykka dumma dumma wora meheti zannaqawu yiya asaa yeemoyiyo eeshshaa haaridaageeta.

Zannaqanchchata yeemoyiya wora meheti
xayiichchikko zannaqanchchati he heeri yookkona.
Zannaqanchchati yeennan ixxidosona giyogee qassi
zannaqan yiya miishshay mule eqqin he biittaassi
geliya miishshay atti aggees. Hegeekka biittaa kuucaa
kase xaa'attiyogaa keenaa guyye ekkees. Hegaa
xalla gidennan xaphuwara de'iya mittaykka xuuxiyo
haattaynne lo"o carkkoy xayin melidi biittaa awawu
aatti immiyogee heeraa hambbalaashettuwappe
iyaba.Biittay xuugettiyo wode iray xayikko zeriyobay
tokkiyobay mokkenna.

Hegee qassi asaa naatu bolli namisaa saamuwa,
biittawu koshaanne soonne wora mehiyawu
harggiya hayquwa kaalettees. Hegaadankka dumma
dumma sohuwan oosettiyabatuppe kiyiya cuwan
sa'aappe pude penttiyabati shaaraa goossaa miidi
lee'issoosona. Oozon geetettiya shaaraa goossay
lee'iyogan awa ayfiyappe kiyiya suuloy asaanne
biittan de'iya shemppota qohennaadan gooziid
naagiyo wolqqaa xayi aggees.

Ha Oozon geetettiya goossay wolqqaa xayuwa xalla
gidennan dumma dumma sohuwan lukettidi curqqatti
aggees. Oozonee curqqattiis giyogee qassi awaa
suuloy aybinne teqqiyay baynna sohuwara sitti giidi
aadhdhi aggees giyogaa. Hegaa giyogee asa naatinne
shemppuwara de'iyabati ubbay likkiyappe aadhdhida
hombbiyan sheenuqidi hayqqanaadan oottiyogaa
milxxi oottidi bessees giyogaa. Hagee loddan loddan
hagaadan oottiiddi biittay wolqqaa xayidi demmo
sohuwan demmo sohuwan pankki giidi za"anaadan
oottees.

Biittay za'an qohettiichchikko bari giddon
qottidi tucci wottido gaaziya dosennan pog
yeddanawu un"ettees. He gaazeekka bollan awaa
suuluwara gayttiyo wode shemppoora de'iyabi
de'uwan eqqidi de'anawu danddayenna. Hageeti
naa"ay walakettiyogee biittiyo mule cuwawunne
hegaappekka xugettawu aatti immidi biittee bollan
de'iya medosa gidin dozaa ubbaa micissi aggees.

Shemppuwa 5: Yaanin Waanidi Attanee?

Ero hagaa mala oyshay keehippe lo"o. Ha oyshay sitta gidin sitta gidenna ogiyan asi medhdhiyoban heeraa hambalaashuwan hashetiya asatuppe ubbaappe denddiyakko keehippe lo"o. Nuuni danddayidoogaa keenaa nu heeraa nuuni medhdhiyo hambalaashuwappe naaganawu zawi baynnabaa oottanawu danndayeettees. Gidoppe attin keehi borxxu borxxu giidi beettiyabatuppe koyroy mittaa qeexennan naagiyogaa.

Mittay qeexettennan suure de'ikko bollan de'iya carkkuwa irxxatettay moorettennan naagettees. Garssan de'iya aradda biittaykka gotiyan

peregettidiinne di'uwani meetettidi beennaadan naagettees. Haray qassi wooqqiyanne wooqqenna miiriqata suure oyqqidi zaari go'ettiyo ogiya medhdhiyogaan gidanawu danddayees.

Wooqqiya miiriqata biittaa araddissiya hanotan madaabbaredan go'ettanawu koshshees. Wooqqenna miiriqata qassi issi diran kuuridi bessiya kawo keettawu yootidi denttissanawukka danddayettees. Woykko nu soonikka he issi diran kuurido sohuwappe qaattennan xuuggiiganawu danddayettees. Ambban gidin ganddan de'iya faabirkkaappenne kaametuppe kiyiya cuwaakka bessiya ogiyan go'ettidi heeraa naaganawu danddayettees.

Hegaadan oottikko dola meretan merettiya heeraa hambalaashoykka merettanawu danddayenna. Gaasoykka dola meretaykka bollan de'iya caanay baqqana xayikkonne giiga gidikko aybanne hanenna. Yaanikko nuuppe naagettiabaa ubbaa polidi nu heeraa loyttidi naaganawu maaccoos.

Nabbabi simmidi zaariyo oyshata

Nabbabuwaninne ne meeziyan amppada kaalliya oyshata zaara.

1. Hambalaashuwa giyogee aybee?
2. Heeraa hambalaashiyay aybee aybee?
3. Heeraa naaganawu ay oottana koshshii?
4. Heeray hambalaashettikko aybi merettii?
5. Nabbabuwa giddon “pankki” giya qaalawu gelo birshshettay aybee?

